

Vážení čitatelia,

v druhom tohtoročnom čísle Slovenského divadla sme sa zamerali na utópiu a dystópiu v dramatických umeniach. Pojmy pôvodne zrodené v literatúre a v (nielen) politickej filozofii sa dnes častejšie spájajú s oblasťami filmu, ale ako ukazuje aktuálne číslo, nie sú cudzie ani činohre, či dokonca opere. Päťica publikovaných štúdií pritom ilustruje fakt, že v praxi i jej reflexii v súčasnej globálnej spoločenskej situácii výrazne dominuje dystopický naratív.

Číslo otvára vedecká esej estetika Juraja Malíčka, ktorý sa dlhodobo venuje výskumu súčasnej populárnej kultúry. V rámci tejto oblasti a s použitím príkladov ikonických diel literárneho a filmového umenia teoreticky vymedzuje (sub)žánre utópie, dystópie a postapo. Pre ich charakterizáciu používa metaforu spoločnosti ako organizmu, nazývajúc postapo svetmi zranenými a krvácajúcimi, zatiaľ čo dystópiu a utópiu interpretuje ako svety ešte pred fatálnym zranením alebo už znova zahojené. Svoju štúdiu zakľučuje priam provokatívnou tézou: podľa neho „platí (a popkultúrne obrazy utópií a dystópií to iba potvrdzujú), že základným rozdielom medzi utópiou a dystópiou je postoj jednotlivca. Ak sa ten so spoločnosťou, v ktorej existuje, stotožňuje, žije utópiu. Ak sa s ňou nestotožňuje, žije v dystópii. Je to jeho slobodné rozhodnutie a tragédia nášho druhu.“

Dystopický naratív sa čoraz častejšie ocitá aj v centre záujmu slovenských filmárov a filmároch. Autor nasledujúcej štúdie, filmový teoretik Adam Straka, s pomocou feministických a posthumanistických koncepcií ukotvuje slovenské dokumentárne filmy v mentálnom i fyzickom priestore utópií súčasnosti, ktorý je výrazne fragmentárny a často odsunutý na perifériu sveta. Pozornosť obracia na autorky a režisérky, ktoré obohacujú škálu pohľadov na súčasný svet o osobné, emocionálne, intímne motívy a kladú akcent na vnútorné prežívanie človeka či na telo ako subjekt. Vo svojej štúdii ponúka ponor do dokumentárnych filmov, ktoré sa tu stávajú zdrojom úvah o zložitých problémoch dneška, akými sú znečistenie planéty, globalizácia či konzumný postoj spoločnosti, ale aj smrteľnosť človeka a nesamozrejmnosť jeho existencie na Zemi.

Objektom výskumu českého filmového estetika Kryštofa Kočtára je tvorba kontroverzného nemeckého filmára Mariana Doru. Autor v originálne poňatej štúdii pristupuje k Dorovým filmom ako k barokovým dielam. Tento termín stotožňuje predovšetkým s fenoménom spájania zdanlivo protikladných motívov, napr. života a smrti, nekonečnosti a zániku či opulencie a ikonoklazmu, pričom svoje tézy primárne overuje na snímke *Melancholie der Engel*. Priestor, v ktorom sa film odohráva, interpretuje Kočtár ako „ľubeznú prírodu preniknutú násilnými a krutými činmi“, vykladajúc ho ako barokové prekrývanie, prenikanie dvoch protikladných topoi (locus amoenus a locus terribilis). Táto plodná hybridizácia je podľa neho možná vďaka konfrontácii nadzemského poschodia vyššej kultúry s podzemným poschodím undergroundového exploatačného filmu.

Štúdiu teatrologicky Nadeždy Lindovskej sa presúvame od filmového k divadelnému umeniu. Autorka sa koncentruje na polemický dialóg dvoch kánonických

ruských tvorcov dvadsiatych a tridsiatych rokov 20. storočia, Vladimíra Majakovského a Michaila Bulgakova, pričom do centra pozornosti stavia ich texty tematizujúce predstavy o živote vo svete budúcnosti. Autori do nich zakomponovali motív putovania v čase, vďaka ktorému mohli konfrontovať súčasnosť s vysnívaným komunistickým rajom, ku ktorému zaujímali rozdielny postoj: Bulgakov revolúciu neprijal a voči utópii socializmu bol podstatne skeptickejší než s ňou spočiatku bytostne stotožnený futurista Majakovskij. Ako konštatuje autorka, pre súčasnosť vyznievajú vízie utopických svetov budúcnosti v ich hrách naivne. Ponúkajú však svedectvo o dobe svojho zrodu a o spoločnosti, ktorá sa stala východiskovým bodom putovania v čase, pričom v oboch prípadoch ide o značne kritický pohľad.

Záverečná štúdia muzikologičky Michaely Mojžišovej sa zaoberá analýzou spôsobov, akými sú dystopické naratívy implementované do súčasnej opernej inscenačnej praxe. Tento jav sleduje jednak v rámci kompozičných adaptácií literárnych predlôh, no predovšetkým v oblasti inscenácií klasických operných diel, ktoré sú reinterpretované prostredníctvom vizuálne a ideovo dystopických rámcov. V reflexii jedného z najvýraznejších trendov súčasného operného divadla sa opiera o široké spektrum inscenácií z európskeho aj slovenského priestoru, skúmajúc ich režijné koncepcie, intertextuálne vzťahy a okrajovo aj esteticko-spoločenský účinok. Autorka v štúdií tiež pripomína, že dystópia so sebou prináša popkultúrne kódy a kladie vysoké nároky na intertextovú zorientovanosť. Zároveň naznačuje problematické miesta koncepcií, ktoré signalizujú možné zlyhania intertextuálnych naračných stratégií v situáciách, v ktorých sa stávajú jediným benefitom inscenácie.

V rubrike Kritika, v ktorej pravidelne prinášame recenzie nových teatrologických a filmologických publikácií, dnes figuruje reflexia antológie *České protektorátní drama*, ktorú na sklonku minulého roka vydalo pražské vydavateľstvo Academia spolu s Ústavom pro českou literaturu AV ČR. A hoci jej obsah bezprostredne nesúvisí s témou aktuálneho čísla Slovenského divadla, doba, v ktorej publikované texty vznikli, si prívlastok dystopická bezpochyby zaslúži. Recenzent Vít Pokorný však napriek tomu dokázal identifikovať pozitívnu jednotiacu tému dvanástich divadelných a šiestich rozhlasových hier, ktoré sa dostali do tohto výberu. Interpretuje ju ako „nájdenie aspoň trochu zmysluplného východiska z kolektívnej neurózy“, do ktorej český národ upadol po tzv. Mníchovskej zrade a následnej okupácii krajiny nacistickými vojskami.

Jana Dudková